

Formele abstracte kunst na WO II, postpainterly abstraction en Op Art

Beschrijving:

In de voorgaande lessen is gesproken over het abstract expressionisme en de informele kunst. Daarbij stond de individuele expressie van de kunstenaar centraal en was er sprake van een subjectieve kunstbeleving. In dit deel gaan we het hebben over de *formele abstracte kunst* van de jaren na de Tweede Wereldoorlog, de geometrische abstractie, waarmee de kunstenaars objectiviteit probeerden te bereiken.

Het werk en de principes van de constructivisten waren voor veel kunstenaars nog altijd een bron van inspiratie, met Mondriaan (De Stijl) en Malevich (suprematisme) als sterkste voorgangers. We hebben het hier over kunst die vaak gepaard gaat met theoretische beschouwingen. Toch toonde deze formele kunst in eerste instantie niet meer de vernieuwingsdrift en de zeggingskracht die in de eerste helft van de 20^e eeuw kenmerkend was. Pas in de loop van de jaren 50 werden interessante nieuwe mogelijkheden ontdekt. Net zoals in de informele kunst liepen Amerika en Europa daarbij uit elkaar. In Amerika leidde de voortzetting van de formele abstractie in de jaren 50 en 60 tot de zogenaamde *postpainterly abstraction*, waarin het om het onderzoek van kleur, formaat en vorm ging. In Europa ontwikkelde het constructivisme zich verder tot de *Op Art* (optical art) waarin de optische werking van kleuren en vormen centraal stond. Beide kunstvormen beleefden in de jaren 60 hun hoogtepunt. Net zoals voor de informele kunst geldt dat de formele kunst in Amerika krachtiger en sprekender is geweest dan in Europa.

Amerika: Postpainterly abstraction

In Amerika kon alleen het werk van (de abstract expressionisten) Barnett Newman en Ad Reinhardt in zekere zin als voortzetting van het constructivisme worden gezien, hoewel ze individuele expressie en persoonlijke beleving tot doel hadden bij het maken van hun schilderijen. Pas na 1960 kwam er weer belangstelling voor geformaliseerde kunst. De kunst die toen ontstond, is bekend geworden onder de naam postpainterly abstraction, letterlijk vertaald als ‘post-schilderkunstige abstractie’. De naam duidt op de abstracte kunst die is ontstaan na het abstract expressionisme (waarin de effecten van het schilderen zelf een essentiële bijdrage leverden, zoals pasteus aangebrachte verf, zichtbare verfstreken, laag over laag schilderen of juist lege ruimtes).

Net zoals bij de opkomst van het abstract expressionisme was het weer de kunstcriticus Clement Greenberg die woorden en richting gaf aan de tijdgeest, toen hij in 1962 schreef dat er “behoefte was aan een gedisciplineerde, geformaliseerde kunst om de essentie van dingen weer te geven”, waarbij hij als eerste de naam postpainterly abstraction gebruikte. Dit uitgangspunt ontwikkelde zich vanuit de Colourfield Painting (Newman, Rothko) tot een schilderkunst waarin het puur ging om kleur en vorm.

Waar Newman, Rothko en Reinhardt betekenis en grote intensiteit meegaven aan hun werken, werd het nu juist zaak om te schilderen zonder betekenis. De schilder Joseph Albers was wat dat betreft de echte pionier van de postpainterly abstraction. Albers was in 1933 van Duitsland naar Amerika verhuisd om les te geven in de principes van het Bauhaus. Hij gebruikte geschilderde vierkanten om de werking van kleuren te onderzoeken. Dit onderzoek naar kleur, vorm en vlakken werd door de kunstenaars van de postpainterly abstraction verdiept. “Wat je ziet is wat je ziet, het schilderij is het schilderij”, was het credo.

Het ging om het absolute gebruik van kleur, liefst op groot formaat om de suggestie van een begrensde ruimte weg te nemen. Wat werd er dan concreet geproduceerd? Grofweg gezegd: grote vlakken op grote doeken. Geen verhaal, geen achtergrond, geen persoonlijke beleving. Alleen kleur en vlakken, de visuele ervaring van het moment. Frank Stella ging zo ver dat hij afweek van de standaard rechthoekige vorm van een doek, maar dat de vorm van zijn schilderij bepaald werd door de plaats die hij de kleurvlakken gaf. Elsworth Kelly gebruikte zelfs kant en klaar gekleurde doeken die hij met hun zijkanten aan elkaar bevestigde; er kwam geen penseel meer aan te pas. Op deze wijze is kleur tot een zelfstandig object geworden.

Kenneth Noland en Morris Louis, de twee andere grote namen van deze beweging, onderzochten bijvoorbeeld de werking van de nieuwe verven (acryl) en hun eigenschappen (zoals intensiteit, transparantie, structuur, kleurechtheid) op de visuele effecten die ze uitoefenden. Ze benaderden daarmee “verf als verf”, niet als middel om iets mee weer te geven of uit te drukken.

De postpainterly abstraction is ook wel bekend geworden onder de naam ‘Hard Edge’. De andere reactie op het abstract expressionisme is de Pop Art geweest, waarop in de volgende les wordt ingegaan.

Europa: formele kunst en Op Art:

In Europa kunnen Max Bill en Richard Lohse worden gezien als de voornaamste voortzitters van het constructivisme. Beiden zetten ze zich op mathematische wijze in voor onderzoek naar kleur en vorm, in de traditie van het Bauhaus. Meer vernieuwend echter was het ontstaan van de Op Art (de term die werd ingevoerd om ‘optical art’ aan te geven, een woordspeling die verwijst naar de Pop Art).

Het doel van de Op Art-schilders was om effect te sorteren op de toeschouwer door de werking van het menselijk oog. Denk aan schilderijen met bijvoorbeeld kleine zwart/witte blokjes en lijnen, waardoor het beeld lijkt te dansen voor je oog. Optische beïnvloeding is de basis van de zeggingskracht. Uiteindelijk is de Op Art-beweging niet sterk gebleken. De schilderijen van de Op Art-kunstenaars hebben de neiging om niet meer te zijn dan goocheltrucs: leuk, verrassend, maar weinig kunstzinnig. De enige kunstenaars die met Op Art naam hebben gemaakt zijn Bridget Riley en Vasarely.

Schilders:

Postpainterly abstraction:

Joseph Albers, Morris Louis, Elsworth Kelly, Kenneth Noland, Frank Stella
(Jules Olitski, Helen Frankenthaler)

Formele abstracte kunst in Europa:

Max Bill, Richard Lohse

Op Art:

Bridget Riley, Vasarely

N.B. Volgende week gaan we een collage maken in de stijl van Pop Art. Breng tijdschriften mee die een beeld van onze tijd geven: mode, reclame, auto’s, interieur, lifestyle.